

ПРО НЕДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ВИДУ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ

Прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу потребує творчого перегляду цілого ряду усталених в теорії та на практиці положень. Одним із них є проблема застосування конфіскації майна як виду додаткового покарання.

Згідно з ч.1 ст.59 Кримінального кодексу України конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Таким чином, у вказаній нормі встановлюється загальна конфіскація майна [1, с. 167].

Цей вид покарання було передбачено й у раніше чинному кримінальному законодавстві – Кримінальному кодексі України 1960 р. Однак при розробці Проекту нового КК України ряд вчених-криміналістів категорично заперечували проти включення конфіскації майна до системи покарань. Так, на думку М.І. Бажанова, аргументами на користь такого рішення є наступне:

- 1) це покарання властиве лише феодальному праву і праву тоталітарних держав; цивілізоване ж кримінальне право такого виду покарань не знає;
- 2) конфіскація майна має суто фіскальний характер;
- 3) воно безпідставно вражає право приватної власності і суттєво торкається майнових та особистих прав членів сім'ї засудженого, які безвинно страждають у такому випадку [2, с.391].

Незважаючи на такі заперечення, Верховна Рада України вирішила залишити у новому КК загальну конфіскацію майна як вид додаткового покарання, хоча й внесла певні обмеження щодо його встановлення. Ч.2 ст.59 КК передбачає можливість застосування конфіскації майна лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Незважаючи на вказані обмеження, законодавче рішення щодо включення загальної конфіскації майна в систему покарань нам видається необґрунтованим і таким, що не лише не відповідає сучасним умовам розвитку суспільства та принципам кримінального права, а й суттєво порушує передбачені Конституцією України права людини [2, с. 391].

Говорити, що ця проблема є новою, було б не зовсім справедливо. Адже цей вид покарання досліджувався в кандидатських дисертаціях В.Н. Веселової, І.Л. Марогулової, А.Г. Михайлянца, , та інших, а також в опублікованих працях Л.В. Багрій-Шахматова, М.І. Бажанова, Н.А. Беляєва, І.М. Гальперіна, Н.О. Гуторової, Г.А. Крігера, В.М. Куца, Ю.Б. Мельнікової, В.Д. Меншагіна, В.М. Трубнікова, А.Л. Цветиновича, М.Д. Шаргородського. Віддаючи належне зусиллям вказаних авторів, зауважимо, що вони здебільшого докладались за радянської доби, коли серед вчених переважав компліментарний стиль викладу думок, а воля законодавця сприймалась як істина в останній інстанції. З позиції сьогодення конфіскація легально здобутого майна сприймається як анахронізм.

У сучасній кримінально-правовій теорії відбувається переосмислення самої природи окремих видів покарань, їх ефективності та доцільності. Це ж стосується і загальної конфіскації майна як виду додаткового покарання.

Згрупувавши погляди різних вчених щодо конфіскації майна, можна говорити про дві позиції:

1) група вчених, які вважають, що загальну конфіскацію майна взагалі слід виключити з системи видів покарань;

2) науковці, які гостро виступають за збереження цього виду покарання і навіть деякі з них пропонували внести до закону більш широкі можливості її застосування.

Щодо другої групи авторів, то ми не будемо детально розкривати їх погляди, а вкажемо лише деякі положення. Наша увага буде звернена в більшій мірі на позиції тих авторів, які є нашими однодумцями і за вказаною класифікацією відносяться до першої групи вчених.

До **другої групи** дослідників слід віднести І.Л. Марогулову, яка запропонувала встановити в кримінальному законі можливість призначення загальної конфіскації не лише як додаткового, але й як основного виду покарання [3, с. 7]. З подібною пропозицією виступив А.С. Мієлін [4, с. 96]. В.Н. Веселова в своїй дисертації говорила про соціальну обумовленість збереження конфіскації в системі заходів кримінально-правового впливу [5, с.5].

Ми погоджуємося з Л.Л. Цветиновичем, В.Н. Івановим, О.Ю. Якимовим [6] та іншими авторами, які вважають, що вищевикладені пропозиції повинні бути відхилені.

До **першої групи** авторів однозначно можна віднести В.Н. Іванова, який ще в 1958 р. виступив з думкою про необхідність виключення загальної конфіскації майна з системи покарань [7, с. 100—101]. Він вважав, що конфіскація майна не є зараз покаранням, співзвучним з основними принципами радянського кримінального законодавства [8, с. 136]. Отож бачимо, що навіть у ті далекі роки науковці бачили в такій позиції раціональне зерно, яке збереглося й до сьогодні. У чотирьох роботах А.Л. Цветиновича відстоюється ідея відмови від загальної конфіскації майна як додаткового виду покарання [9, с.103—105;10, с. 41—44;11, с.49—54;12, с.121—124]. Ще дуже багато вчених знаходили різні аргументи, але всі вони зрештою зводилися саме до відмови від такого виду додаткового покарання, як конфіскація майна.

З огляду на викладене, вважаємо актуальним дослідити у межах статті основні аргументи, які свідчать про недоцільність застосування загальної конфіскації майна.

В сучасних умовах загальна перспектива послаблення державного примусу знаходить своє відображення у все більш гуманних мірах покарання. У зв'язку з цим виникає питання : «Чи не порушує природних прав людини такий вид покарання як конфіскація майна?»

Не підлягає сумніву, що конфіскація майна є найбільш суворим із усіх існуючих видів додаткового покарання. Вона глибоко проникає у сферу життєво важливих інтересів людини. У результаті втрати особою конфіскованого майна суттєво знижується рівень її забезпеченості засобами

існування. Особа, засуджена до будь-якого іншого додаткового покарання, зберігає матеріальну базу для життя після відбування покарання. Особа, у якої конфісковано майно, позбавляється матеріальної основи для фізичного існування та соціального функціонування. Але ж ми не лише повинні рахуватися з тим, що потрібно державі, але й враховувати інтереси громадян, тому виникає питання, чи не занадто це суворе покарання, навіть якщо враховувати його направленість на попередження здійснення нових корисливих злочинів?

Погляд на соціальну природу конфіскації, а також на наслідки застосування цього виду покарання необхідно змінити. А.В. Наумов прямо ставить запитання: «Як уявляє собі законодавець життя засудженого після відбування ним тривалого строку обмеження волі?» [13, с. 407].

При встановленні даного виду покарання ігнорується те, що у особи, засудженої за здійснення корисливого злочину, не все майно набуває злочинним шляхом. Тому з'являються сумніви щодо справедливості цього виду покарання. З іншого боку, нікуди не дітися і від питання «про накрадені мільйони» (відсидить десять років і буде приспівуючи жити на ці мільйони!). Можливість і такої ситуації заперечувати, звісно, не можна. Однак, на наш погляд, вона могла б бути вирішена в рамках цивільного позову в кримінальному процесі чи в порядку спеціальної (кримінально-процесуальної) конфіскації [13, с.407]. Іван Упоров також вважає, що загальна конфіскація майна виходить за рамки кримінально-правового впливу – такі питання доцільно вирішувати в рамках цивільно-правових відносин [14, с. 45–50].

В умовах розвитку в Україні ринкових відносин, приватної власності та приватного підприємництва цілком природним є процес диференціації населення залежно від майнового стану. З'явилася реальна можливість мати досить великі прибутки, здобуті законним шляхом і взагалі не пов'язані з вчиненням навіть окремого, корисливого злочину. Такі кошти можуть бути набуті протягом багатьох років, а в окремих випадках – бути надбанням декількох поколінь [2, с. 391].

Розмірковуючи про відповідність даного виду покарання принципам, закріпленим в Конституції, слід погодитися із думкою Н. Гупорової, що даний вид додаткового покарання також не відповідає і принципу справедливості, оскільки ступінь карального впливу цього покарання визначається виключно майновим станом засудженого і не залежить від тяжкості злочину, обставин його вчинення чи особи винного [2, с.391–393].

Конфіскація порушує принцип особистої відповідальності, оскільки торкається не лише майнових інтересів засудженого, але й членів його сім'ї. Як зазначав Андрій Шидловський: «...не викликає сумніву необхідність вилучення у засудженого майна, здобутого злочинним шляхом – набагато складніше справа з загальною конфіскацією. Як кримінальне покарання, вона звернена на майно, здобуває злочинним шляхом, таким чином направлена і проти членів його сім'ї. Звідси слідує, що цей засіб не узгоджується з принципом особистої відповідальності винного у здійсненні злочину. Тим самим ставиться під сумнів принцип законності і індивідуалізації покаран-

ня починаючи з часу його призначення» [15], цей вид покарання, хоч відповідно до закону і розповсюджується лише на майно, яке знаходиться в особистій власності злочинця, проте не може не обмежувати можливостей задоволення матеріальних інтересів і потреб його сім'ї. Таким чином, конфіскація майна порушує не лише право особистої власності злочинця, але й права невинних осіб. А це не відповідає принципу відповідальності лише за наявності вини. Звісно, покарання будь-якого виду завдає страждань родичам засудженого, але не в такій значній мірі, як загальна конфіскація майна.

Значимо, що конфіскація майна здійснюється одночасно з проголошенням такої функції покарання, як реадaptaція злочинця до умов життя на волі. Можна, звісно, жорстоко карати, відбирати все майно на користь держави і таким чином тимчасово понизити рівень злочинності. Та краще спробувати пом'якшити кримінальну політику, оскільки це може дати більш сприятливі результати в майбутньому для суспільства в цілому. Загальна конфіскація майна погіршує умови соціальної адаптації особи після відбуття нею покарання. В числі інших проблем перед засудженим стоїть питання забезпечення благополуччя сім'ї. При цьому можливість швидкого повернення до колишнього матеріального рівня законним шляхом у нього, як правило, дуже обмежені, і при наявності спогадів про втрату в результаті конфіскації всього майна може призвести до такого психологічного впливу на засудженого, який не відповідає цілям покарання, а якраз зовсім навпаки. Конфіскація може спричинити суттєвий вплив на засудженого з точки зору майнових потреб і в сучасних умовах може стати навіть більш суворим покаранням, чим позбавлення волі та інші види покарання. Об'єктом конфіскації можуть бути життєво важливі для засудженого і його сім'ї майнові цінності, якщо вони не входять в перелік об'єктів, які не підлягають конфіскації. Такими об'єктами можуть бути, зокрема, квартира, підприємство, яке належить на праві приватної власності, транспортні засоби, які дають можливість працювати і заробляти гроші. Повне позбавлення майнових прав може стати особистісною та нездоланною перешкодою в адаптації засудженого до нормального життя після відбуття покарання, а його сім'я може бути позбавлена засобів для існування.

Як справедливо зауважував Кауфман, кримінальне право не панацея від соціальних і економічних хвороб суспільства. Воно повинно використовуватися, як важливий, але все таки додатковий важіль стримування злочинності [13, с. 33–36]. Визріла необхідність вирішення протиріч між занадто жорстокими покараннями і випадками ліберальної оцінки конкретних злочинів. Це тим більш актуально в умовах, коли загальна перспектива послаблення державного примусу знаходить своє відображення в більш гуманних мірах покарання, враховуючи природні права людини.

Таким чином, у науковій літературі існує два протилежних підходи до зазначеної проблеми. Одні вчені вважають, що конфіскація майна не відповідає цілям і принципам кримінального покарання і навіть при досить обмеженому її використанні направлена не стільки проти винного (він в

цей час, як правило, позбавлений волі), скільки проти його сім'ї. Інші активно виступають за доцільність збереження даного виду покарання.

Наприкінці хочеться нагадати, що кара – не самоціль покарання. Її роль набагато скромніша. Кара необхідна лише як засіб, хоча і досить важливий, для досягнення попередження злочинів. Але якщо цієї мети можливо досягти меншою карою, то застосування суворого покарання було б не лише не виправданим, але й просто незаконним і несправедливим [16, с.9].

Викладене дозволяє дійти висновку, що загальна конфіскація майна повинна бути виключена із Кримінального кодексу, тому що цей вид додаткового покарання не відповідає загальною визнаним нормам, принципам гуманізму, справедливості, а також деяким цілям покарання. На нашу думку, її доцільно замінити в санкціях Кримінального кодексу додатковим покаранням у вигляді штрафу [17, с. 64].

Список літератури: 1. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года / Под ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка. К. 2002. 2. Гуророва Н. Конфіскація майна як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 13-14 лютого Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. 2003 р. 3. Марогулова И.Л. Конфіскация имущества как мера наказания по советскому законодательству: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1979. 4. Михлин А. С. Имущественные наказания – альтернатива лишению свободы за менее опасные преступления // Сов. гос-во и право. 1981. № 6. 5. Веселова В. Н. Конфіскация в советском уголовном праве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1990. 6. Якимов О. Ю. О внесении изменений и дополнений в УК РФ. Internet. HTML. Document. 7. Иванов В. Н. Должна ли сохраниться конфискация имущества как вид уголовного наказания ? // Сов. гос-во и право. 1958. № 9. 8. Иванов В. Н. Вопросы совершенствования законодательства о видах уголовного наказания // Уч. зап. ВНИИСЗ. М., 1969. Вып.16. 9. Цветинович А. Л. Проблемы применения дополнительных наказаний // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР. Калининград, 1977. Вып. 6. 10. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания в советском уголовном праве. Калининград, 1980. 11. Цветинович А. Л. О месте конфискации имущества в системе уголовных наказаний // Учён. записки вузов Литовской ССР. Право. Вильнюс. Минвуз ЛитССР. 1981. Т. 16. Вып. 1. 12. Цветинович А. Л., Синицкая М.Е. Ограничение права личной собственности как элемент уголовного наказания // Проблемы совершенствования законодательства об охране прав граждан в сфере борьбы с преступностью. Ярославль, 1984. 13. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. 2-е издание. М., 1999. 14. Упоров И. Целеполагание отдельных видов наказаний в российском уголовном праве // Уголовное право. 2001. №3. 15. Шидловський А. В коментарій закона к УК Республики Беларусь 1999 года // Юстиция Беларуси. 2001. №3. [http://justbel/by/ru/art12/htm](http://justbel.by/ru/art12/htm). 16. Ной И. С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. Саратов, 1962. 17. Куц В. М., Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути. Х. 1999.

Надійшла до редколегії 27.12.04